

ЈОСИП КОЗАРАЦ

ТЕНА – КРОНИКА РАСПАДА ЈЕДНЕ ЉЕПОТЕ

ГРАДСКО ДРАМСКО КАЗАЛИШТЕ „ГАВЕЛА“ ЗАГРЕБ, ГРАДСКО
КАЗАЛИШТЕ „ЈОЗА ИВАКИЋ“ ВИНКОВЦИ, ЛУДЕНС ТЕАТАР,
ЦЕНТАР ЗА ЦЈЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ И КУЛТУРУ БЈЕЛОВАР И
ГРАДСКО КАЗАЛИШТЕ ПОЖЕГА (Хрватска)

ПОНЕДЕЉАК, 29. МАЈ

JOSIP KOZARAC

TENA – CHRONICLE OF A BEAUTY RUINED

GAVELLA DRAMA THEATRE ZAGREB, CIVIC THEATRE
“JOZA IVAKIĆ” IN VINKOVCI, LUDENS THEATRE, CENTER FOR
LIFELONG EDUCATION AND CULTURE BJELOVAR,
POŽEGA CITY THEATER (Croatia)

MONDAY, 29TH MAY

Фото: Дражен Бота

Режија и адаптација: ДРАЖЕН ФЕРЕНЧИНА	Direction and adaptation: DRAŽEN FERENČINA
Драматизација: БОРИСЛАВ ВУЈЧИЋ	Dramatization: BORISLAV VUJČIĆ
Сценографија: МАРИТА ЋОПО, ДРАЖЕН ФЕРЕНЧИНА	Set design: MARITA ĆOPO and DRAŽEN FERENČINA
Костимографкиња: МАРИТА ЋОПО	Costume design: MARITA ĆOPO
Аутор музике: ИГОР ВАЛЕРИ	Music: IGOR VALERI
Сарадница за сценски покрет: МАЈА ХУБЕР	Cooperation in stage movement: MAJA HUBER
Дизајн светла: ЗДРАВКО СТОЛНИК	Light design: ZDRAVKO STOLNIK
Асистенткиње костимографкиње: ЕМИЛИЈА ШУШКОВИЋ, ТЕНА ПИЛИЋ	Costume design assistants: EMILIJA ŠUŠKOVIĆ and TENA PILIĆ

Улоге Cast

Тена: МАТЕА МАРУШИЋ	Tena: MATEA MARUŠIĆ
Јерко Павлетић (отац) Јарослав: ФИЛИП ШОВАГОВИЋ	Jerko Pavletić (father) Jaroslav: FILIP ŠOVAGOVIĆ
Беранек Леон: ИВАН ГРЧИЋ	Beranek Leon: IVAN GRČIĆ
Јунгман Ђорђе: ДАВОР СВЕДРУЖИЋ	Jungman Đorđe: DAVOR SVEDRUŽIĆ
Циганин: ВЕДРАН ДАКИЋ	Đorđe the Gypsy: VEDRAN DAKIĆ
Јоза Матијевић: ВЛАДИМИР АНДРИЋ	Joza Matijević: VLADIMIR ANDRIĆ
Ивка, његова жена: СЕЛЕНА АНДРИЋ	Ivka, his wife: SELENA ANDRIĆ
Марушка, Ђорђева жена: МАРИНА СТИЈЕПАНОВИЋ	Maruška, Đorđe's wife: MARTINA STJEPANOVIĆ
Стара гатара: АРЕТА ЋУРКОВИЋ	Old fortuneteller: ARETA ĆURKOVIĆ
Три жене: АРЕТА ЋУРКОВИЋ, СЕЛЕНА АНДРИЋ, ЗОРКО БАГИЋ	Three women: ARETA ĆURKOVIĆ, SELENA ANDRIĆ, ZORKO BAGIĆ
Крчмар: ИВИЦА ЛУЧИЋ	Bartender: IVICA LUČIĆ
Лакеј: ЗОРКО БАГИЋ	Lackey: ZORKO BAGIĆ

Представа траје 1 сат и 30 минута The play is 1 hour and 30 minutes long

ПИСАЦ

Јосип Козарац (1858–1906)

Студије шумарства завршио је 1879. у Бечу. У књижевности се јавио 1875. песмом *Змија у Хрватској лији*. Његових осамдесетак песама, у којима превладавају љубавни мотиви и песимистична атмосфера, нису оставиле значајнији траг у књижевности. Слично је и с драмским текстовима, које је, као заљубљеник у позориште, написао још као бечки студент. Козарчеве прозе увелико надилазе његово песничко и младалачко драмско дело. Роман с тезом *Мртви кайићали (Виенац, 1889)* тематизује економске и социјалне проблеме славонског села. У контексту хрватског реализма значајан је због увођења новог тематског система у приповедачке просторе. Јака национално-просветитељска тенденција изражена је и у недовршеном роману *Живи кайићали*. У роману *Међу свијетлом и тмином (1891)*, уметнички много слабијем од ауторовог романеског првенца, приповедач је заокупљен критиком чиновничког апарата у којем се каријера гради послушношћу и денунцирањем. Козарац је под друштвеним притиском био присиљен да промени крај романа и битно ублажи критичност. Тек је 1950. крај романа, према Козарчевој концепцији, реконструисао Е. Штампар. Док је у романима искључиво био гласноговорник славонског регионализма, у краћим прозним формама дошао је до изражаја Козарчев приповедачки таленат. Кратке прозе, писане под јаким утицајем И. С. Тургенјева, најдотеранији су део ауторовог књижевног рада. У њима се осећа лаган прелаз Козарчевог реализма у надолazeћи модернизам. Новелистички таленат препознатљив је и у почетничким *Причама гједа Нике (Пучке новине, 1877–79)*. Истакнуто место у Козарчевом новелистичком раду припада теми лепоте родног крајолика (*Славонска шума, Виенац, 1888*), а међу најуспелије странице убрајају се текстови везани за последице распада патријархалног морала (*Бисер-Каша, Виенац, 1887; Тена, 1894*) и последице брачне невере (*Дона Инес, Виенац,*

1890; *Три љубави, 1894; Мира Коголићева, 1895; Ойрава, 1899*). Већина његових јунакиња припада најбоље описаним женским ликовима у хрватској прози XIX века.

РЕДИТЕЉ

Класик хрватске књижевности критички се обрушава на оно у чему препознаје деструирање традиционалних вриједности, но истодобно је свјестан како безгласни женски ликови изникли из концепта патријархата требају уступити мјесто женама које одлучују и дјелују. Тена тако свој осјећај слободе вербализира ускликом: „...ја сам ја; све што је на мени, моје је!“, чија јека одзвања и данас. Притом Козарац није толико усредоточен на менталитет, колико на конкретну економску и друштвену ситуацију – распадање сеоских задруга и силне експлоатације локалних шума од стране богатих странаца... Главни лик стога се може читати и као метафора за Славонију, за „раскош која се нештедимице расипа“, па смо пред дјелом способним отворити простор за разнолике приступе и расправе. У драматизацији Борислава Вујчића, Козарчев прозни текст постао је пункорвном драмом, гдје се приповиједни предлогач користи као темељ за нови ауторски материјал који реалистичне, дијалогске призоре спаја с етнолошким приступом, при чему осјећај древног, готово митског натапа мелодраматичност текста насталог поткрај 19. ст. Елементи кореодраме, зборског многогласја, социјалног експресионизма, Вујчићеву Тену тако одводе у специфичан драмски регистар, динамично понуђен на игру глумцима и редатељу...

Дражен Ференчина (Загреб, 1967)

Студирао је компаративну књижевност и филозофију на Филозофском факултету, а дипломирао је позоришну режију на Академији драмске уметности у Загребу. Режирао је више од сто представа у Хрватској, Словенији и Босни и Херцеговини. Подједнако на сцену поставља текстове класичних (Шекспир,

Молијер, Чехов, Гогољ...), као и савремених, неретко хрватских, драмских аутора (Зајец, Боко, Михановић, Матишић, Шпишић...). За своје представе добио је низ награда, међу којима се истичу Награда хрватског глумишта за најбољу режију и најбољу представу *Брак из рачуна* Антона Павловича Чехова, Сатиричког казалишта Керемпих (2007.) Награда хрватског глумишта за најбољу режију представе *Микеланђело Буонарођи* Мирослава Крлеже, у продукцији Казалишта лутака Задар (2011.) те Награду хрватског глумишта за најбољу представу *260 дана* ХНК Осиек (2015). Био је уметнички директор Градског казалишта „Зорин дом“ у Карловцу, и уметнички саветник и редитељ у Казалишту Вировитица, а тренутно је директор Градског драмског казалишта „Гавела“ у Загребу.

КРИТИКА

ЕФЕКТНА СЛИКА ДАВНОГ ДОБА

(...) Ференчина је адаптацију винковачке *Тене* урадио по Козарчеву роману што га је своједобно за осјечки ХНК драматизирао Борислав Вујчић, који је реалистичне призоре прожео мрачном симболиком и мјестимице злослутном апокалиптичном бајковитошћу. Унутар те апокалиптичне бајке, испуњене архетипским нагонима и исконском снагом самоуништења, траје живот славонских људи и љепотице Тене, која је својеврсна предводница и симбол растакања патријархалне заједнице те ослобађања жене од патријархата.

У афиши представе Ференчина пише да Тена „није лишена субверзивности“ и да се Козарац „критички обрушава на оно у чему препознаје деструирање традиционалних вриједности“ те да „безгласни женски ликови изникли из концепта патријархата требају уступити мјесто женама које одлучују и дјелују“. А што Тена „вербализира ускликом: ‘ја сам ја: све што је на мени моје је!’, чија јека одзвања и данас“.

Колико одзвања у потрошачком, конзумеристичком свјетоназору, круцијално је питање на које представа нуди мало одговора. Вјеројатно и стога јер есејист Ференчина притом намјерно заборавља

да садржај романсиране Тенине драме није само њезино тијело, на чему представа инсистира, него и све оно што је то тијело упрегнуло у функцију отпора патријархату и гради мит побуњенице.

(...) Ференчина пише да се „насловни лик може читати и као метафора за Славонију, за ‘раскош која се нештедимице расипа’“. Но та давна чињеница, и данас у Славонији и Хрватској очита, у представи је занемарена. Адапаторова усредоточеност на Тену, коју је нагласио и поднасловом *Кроника распада једне љепоте*, онемогућила је, и редатељским рјешењима, да представа не зазвони као савремена и славонска реалистична елегија. Примјерице, Тенин отац Јерко – Филип Шоваговић – тијekom представе не проговори ни ријечи. Умјесто ријечи свира тамбурицу, која, истина, каткад зазвучи тужно и злослутно, али не изрази сав драматични садржај неизговорених ријечи. Особито осјећаје када се Тена разболи и отац, у роману и Вујчићевој драматизацији, нуди све за њезино оздрављење. Када показује да има осјећаје које му расипност ускраћује, а окружје нијече.

Од округлог реалитета Ференчину је више занимало исконско, оно што не уништава економска ситуација, што је Козарац апострофирао као непролазно. Занимала га је Тенина љепота и њезино тјелесно изобличење, које, након свих љубавних бродолома и посрнућа на крају представе, у тренутку када се након рата појави први љубавник Баранек, доживи својеврсну катарзу. Тим чином *кроника распада једне љепоте* ускрсава као искуство са сретним завршетком.

Да би то редатељски апострофирао, Ференчина се користи знаковним театром, кореодрамом, зборским напјевима... „Жене су час спроводна поворка, час еротично коло, час одмор ратника“, пише у једној од дидаскалија у Вујчићевој драматизацији, коју редатељ отјеловљује и надограђује призорима руралне експресије. Примјерице одлично се користио стаблима посјечене храстове шуме и жутим бундевама – сценографија редатеља и Марите Ђопо, уједно костимографкиње – које не само ефектно дочаравају производе славонске земље, него глуме мртваца и дијете у колијевци. У дојмљивом и ефектном низању призора који се мјестимице чине нестварнима Тенина драма није само њезино потонуће на животну и љубавно дно него је еколошка драма и драма сувремености, која себе не види јер је заслијепљена фатумом самоуништења.

Унаточ есејистичким засијецањима у ткиво драмске радње, представа функционира као визуално ефектна слика давнога доба које ипак раствара и предочава битне дијелове Козарчева романа. У њезиној реализацији редатељ се веома успјешно користио већ споменутом сценографијом и костимима, глазбом дугогодишњег сурадника Игора Валерија, особито дојмљивом кореографијом и сценским покретом Маје Хубер. И наравно глумцима.

Изнимну изворност и снагу славонског менталитета понудио је женски дио ансамбла. Марушка у изведби Мартине Стјепановић, Стара гатара у интерпретацији Арете Ђурковић, Селена Андрић као Ивка и дакако Матеа Марушић, која је унутарње Тенине ломове живјела суздржано и потпуно предана фатуму самоуништења.

Андрија Туњић (*Вијенац*, 13. јануар 2022)

КОЗАРЧЕВА ТЕНА: МНОГО СЈАЈНИХ ГЛУМАЦА И ПОНАЈБОЉА РЕЖИЈА ДРАЖЕНА ФЕРЕНЧИНЕ

Тена није најзахвалнији текст за драматизацију: много је ликова не баш узбудљиве нутрине, једнозначно мотивираних. Покојни писац Борислав Вујчић драматизирао ју је почетком деведесетих, сачинивши од ње један, назовимо га тако, екстензиван сценослијед. Дражен Ференчина тај је сценослијед драстично скра-

тио и дестилирао згуснуту радњу, коју је учинковито обликовао на сцени у свега сат и пол.

Рекао бих да је посриједи понајбоља Ференчинина режија, јер се и драматуршки и режијски ослободио оквира реалистичног приказивања, а опет задржао његову назочност и креирао представу лако читљиву, а опет с дискретно уведеним елементима фантастике, гротеске и магије. Функција тих елемената јест да истражују скривене жеље актера и колективно несвјесно једне још напола племенске заједнице.

(...) Ференчина је, дакле, избјегао замке Козарчева нападног реализма и креирао свијет на ивици сомнабулног, архетипски усидрен.

(...) Тену изврсно игра Матеа Марушић, улогу свакако не лаку, јер је лако склизнути у претјеривање или карикатуру. Тена љубује на сцени са четири мушкарца, што се чини напорним, но режија је сваки тај сусрет учинила дискретно нетипичним, а глумица игра са сваким партнером другачије, што је само по себи изванредно. Матеу Марушић краси натпросјечна глумачка интелигенција и свакако је ова улога значајан корак у њезиној каријери.

Ипак, најснажнији дојам на сцени дао је Филип Шоваговић, у улози без ријечи, Тенина оца. У славонској ношњи, с тамбурицом, он комуницира и с Теном, и са селом, и са Тениним љубавницима

без гласа, погледима, пребирањем по жицама, глазбом једва чујном а опет продорном. Многима старијима у публици учинило се да виде његова оца Фабијана Шоваговића. С разлогом.

Владимир Андрић исто тако игра надахнуто, Јозу Матијевића, те даје лијеп лук његове нутрине, од комичне понизности до циничне бруталности. Изванредно је енергичан Давор Сведружић као Јунгман Ђорђе, а духовит је и искричав Ведран Дакић као Циганин.

Особито ми је драго да је Иван Грчић, као Беранек Леон, напокон добио стожерну улогу, коју је одиграо суздржано и лијепо. Матијевићеву жену Ивку с весељем игра Селена Андрић, као стара гатара дојмљива је Арета Ђурковић.

Томислав Чадеж (*Јушарњи листи*, 28. децембар 2021)

Још на некој од лекција школске лектире сви науче како је *Тена* Јосипа Козарца синоним за Славонију, како њезина пропаст описује безбројне начине на које су којекакви завојевачи газили славонску равницу. Но, *Тена* – *хроника распада једне љепоше*, представа коју смо на Сцени Травно гледали као копродукцију Гавеле, Казалишта Јозе Ивакића из Винковаца, Луденс театра, Градског казалишта Пожега и Центра за цјеложивотно учење и културу у Бјеловару, ипак је нешто друго. Дјело је то које је по мотивима Козарчеве приповијетке написао Борислав Вујчић, а режирао Дражен Ференчина.

У том новом дјелу Тена је добила помало друкчију, увјетно речено, модернију, свакако освјештенију особност. Она је и даље жена жртва, али је уз то и жена манипулаторица, она која својом љепотом и својим тијелом покушава изборити живот који мисли да јој припада. Гласове су тако добиле и жене око ње, сељанке, Циганке... па и она која је намјерно, у покушају да врати свога мужа, зарази богињама и тако јој одузме главно „оружје“ – њезино лице. (...)

Бојана Радовић (*Вечерњи листи*, 11. март 2022)

WRITER

JOSIP KOZARAC (1858–1906).

Born in Vinkovci, Croatia. He studied forestry management in Vienna and later served as a forestry official in Vinkovci. He wrote stories, plays, and novels. In them, he showed great ability to portray Slavonian peasants and expressed his displeasure over the decay of the Slavonian economy and foreigners taking over Croatian national wealth. His most well-known work is his novel, *Mrtvi kapitali* (1890).

DIRECTOR

DRAŽEN FERENČINA (ZAGREB, 1967)

He studied comparative literature and philosophy at the Faculty of Philosophy and graduated in theater directing from the Academy of Dramatic Art in Zagreb. He directed more than a hundred plays in Croatia, Slovenia, and Bosnia and Herzegovina. He directs the texts of classical (Shakespeare, Molière, Chekhov, Gogol, and others), as well as contemporary, often Croatian, dramatic authors (Zajec, Boko, Mihanović, Matišić, and Špišić, among others). He received a number of awards for his plays, among which the Croatian Actor's Award for the best direction and the best play – *The Marriage Proposal* by Anton Pavlovich Chekhov, Kerempuh Satirical Theater (2007) – the Croatian

Actor's Award for the best director, the play *Michelangelo Buonarroti* by Miroslav Krleža, produced by the Zadar Puppet Theater (2011) and the Croatian Actor's Award for the best play *260 Days* by the Croatian National Theater of Opera and Ballet Osijek (2015). He was the artistic director of the City Theater "Zorin dom" in Karlovac and an artistic advisor and director at the Virovitica Theater. He is now the director of the City Drama Theater "Gavella" in Zagreb.

REVIEWS

AN EFFECTIVE PICTURE OF ANCIENT TIMES

(...) Ferencina adapted *Tena* based on Kozarac's novel – it was already dramatized once in the past by Borislav Vujčić for the Osijek theatre – who imbued the realistic scenes with dark symbolism and, in places, an ominous apocalyptic fairy tale. Within that apocalyptic fairy tale, filled with archetypal drives and the primal power of self-destruction, live the Slavonian people and the beautiful Tena, who is a sort of leader and symbol of the dissolution of the patriarchal community and the liberation of women from the patriarchy.

In the bill, Ferencina writes that Tena "is not devoid of subversiveness" and that Kozarac "criticizes what he recognizes as the destruction of traditional values" and that "voiceless female characters born from the concept of patriarchy should give way to women who decide and act".

And what *Tena* "verbalizes with the exclamation: 'I am me: everything that is on me is mine!', the echo of which still echoes today".

How much it resonates in a consumerist, consumerist worldview is a crucial question to which the play offers few answers. Probably also because the essayist Ferencina deliberately forgets that the content of the novelized *Tena's* play is not only her body, which the play insists on but also everything that body harnessed in the function of resistance to the patriarchy and builds the myth of the rebel.

(...) Ferencina writes that "the title character can also be read as a metaphor for Slavonia, for 'luxury that is lavishly wasted'". But that ancient fact, still evident today in Slavonia and Croatia, is neglected in the play. The adaptor's focus on *Tena*, which he emphasized with the subtitle *Chronicle of a Beauty Ruined*, made it impossible, even with the director's decisions, for the play not to sound like a contemporary and Slavonic realistic elegy. For example, *Tena's* father Jerko – portrayed by Filip Šovagović – does not speak a word during the play. Instead of words, he plays the tambourine, which, it is true, sometimes sounds sad and ominous, but does not express all the dramatic content of the unspoken words. Especially the feelings when *Tena* gets sick and the father, in the novel and Vujčić's dramatization, offers everything for her recovery. When he shows that he has feelings that extravagance denies him, and the environment refuses.

Ferenčina was more interested in the primordial than the cruel reality, that which is not destroyed by the economic situation, which Kozarac apostrophized as imperishable. He was interested in Tena's beauty and her physical distortion, which, after all the love shipwrecks and stumbles at the end of the play, at the moment when the first lover Baranek appears after the war, experiences a kind of catharsis. With that act, the chronicle of a beauty ruined is resurrected as an experience with a happy ending.

To apostrophize this as a director, Ferenčina uses sign theater, choreo-drama, and choral chants... "Women are sometimes a funeral procession, sometimes an erotic circle, sometimes a warrior's rest", he writes in one of the didaskalia in Vujčić's dramatization, which the director embodies and expands with scenes of rural expressions. For example, he made excellent use of cut-down oak forest trees and yellow pumpkins – the set is designed by the director and Marita Čop, who is also a costume designer – which not only effectively evoke the products of the Slavonic land, but also play the role of a dead man and a child in a cradle. In an impressive and effective sequence of scenes that seem unreal in places, Tena's drama is not only her sinking to the bottom of life and love but an environmental drama and a contemporary drama, which does not see itself because it is blinded by the fate of self-destruction.

Despite the essayistic cuts into the fabric of the dramatic action, the play functions as a visually effective picture of a bygone era, which nevertheless dissolves and represents important parts of Kozarč's novel. In its realization, the director made very successful use of the already mentioned scenography and costumes, the music of his longtime collaborator Igor Valerij, and especially the impressive choreography and stage movement of Maja Huber. And, of course, the actors.

The female part of the ensemble offered exceptional originality and strength of the Slavonic mentality. Maruška, performed by Martina Stjepanović, the Old Fortuneteller by Areta Ćurković, Selena Andrić as Ivka, and, of course, Matea Marušić, who lived Tena's internal fractures restrained and completely committed to the fate of self-destruction.

Andrija Tunjić (*Vijenac*, 13th January 2022)

KOZARAC'S *TENA*: MANY GREAT ACTORS AND THE BEST DIRECTION BY DRAŽEN FERENČINA

Tena is not the most auspicious text for dramatization: many characters are not very exciting and are uniquely motivated. The late writer Borislav Vujčić dramatized it in the early 1990s, turning it into a sort-of extensive scene sequence. Dražen Ferenčina drastically shortened that sequence and distilled the condensed plot, which he effectively shaped on stage in just an hour and a half.

I would say that Ferenčina's direction is the best in the middle, because both dramaturgically and directorially he freed himself from the framework of realistic presentation, and yet kept his presence and created a play that is easy to read, yet with discreetly introduced elements of fantasy, grotesque and magic. The function of these elements is to explore the hidden desires of the actors and the collective unconscious of a still half-tribal community.

(...) Ferenčina, therefore, avoided the pitfalls of Kozarac's aggressive realism and created a world on the verge of somnambulism, anchored by archetypal.

(...) Tena is excellently portrayed by Matea Marušić, a role certainly not easy because it is easy to slip into exaggeration or caricature. Tena makes love on stage with four men, which seems exhausting, but the direction has made each meeting discreetly atypical, and the actress plays with each partner differently, which is remarkable in itself. Matea Marušić has an above-average acting intelligence and this role is certainly a significant step in her career.

However, the strongest impression on the stage was given by Filip Šovagović, in the speechless role of Tena's father. In a Slavonic costume, with a tambourine, he communicates with Tena, with the village, and

with Tena's lovers without voice, glances, plucking on the strings, and music that is barely audible and yet piercing. Many older people in the audience thought they saw his father Fabijan Šovagović. With a reason.

Vladimir Andrićisto portrays Joza Matijević with inspiration, and gives a nice arc of his inner being, from comic humility to cynical brutality. Davor Svedružić is exceptionally energetic as Jungman Đorđe, and Vedran Dakić is witty and sparkling as Đorđe the Gypsy.

I am especially glad that Ivan Grčić, as Beranek Leon, finally got a pivotal role, which he played restrainedly and nicely. Matijević's wife Ivka is happily portrayed by Selena Andrić, and Areta Ćurković is impressive as the old fortuneteller.

Tomislav Čadež (*Jutarnji list*, 28th December 2021)